

ОЛЕКСА ПІДЛУЦЬКИЙ

ЛІДЕРИ НАЦІЙ

Харків
«ФОЛІО»
2019

ТОМАШ-ГАРРІГ МАСАРИК:

«НОВА ЛЮДИНА» У «НОВІЙ ЄВРОПІ»

*Людина мусить повірити в себе і тоді вона
може все. Я вірю в свою зірку!*

Томаш-Гарріг Масарик

Якось наприкінці 20-х років минулого століття Берnard Шоу давав велике інтерв'ю «Таймс». Зайшла мова про улюблену ідею Шоу — Сполучені Штати Європи. «Але ж це утопія», — заперечив журналіст. — «Хоча б тому, що неможливо знайти людину, яка могла б стати президентом таких Штатів. Вона мусить мати надзвичайну широту поглядів і бути здатною входити в найменші дрібниці, мати вдалий досвід реального державного управління і разом з тим бути високоморальною особистістю, бути знаною в усій Європі і водночас не наразитися ані англійцям, ані румунам, ані французам, ані шведам. Такої людини просто немає і не може бути». — «Як немає? — щиро здивувався Шоу. — А Масарик?»

І звідкіля ти такий взявся?

Томаш Масарик народився 7 березня 1850 року в селі Годонін на крайньому південному сході Моравії, коло самого кордону із Словаччиною, що була тоді частиною Угорщини. Хоча його рідна околиця належала до однієї із земель «корони святого Вацлава», тобто чеських, населяли її переважно словаки, вона так і звалася — Моравська Словаччина. Сам Масарик через багато років писав: «Думаю, що я — чистокровний словак, як за батьковою лінією, так і за матеріною, без жодної домішки німецької чи угор-

ської. Втім, я не цілком упевнений у цьому, — додав він із скептицизмом справжнього вченого. — Адже селяни не вивчають своїх родоводів». Хоча Йозефа Масарика не можна було назвати навіть селянином — він не мав ані власної землі, ані хати. Замолоду наймитував у багатих господарів, а на час народження свого старшого — Томаша — був кучером у цісарському маєтку в Годоніні. Там, у «службовій квартирі» кучера — маленькій сільській хаті (до того ж чужій) і народився майбутній «визволитель Чехословаччини». Батько Масарика ніколи не ходив до школи і ледве умів читати. Але мав гордий і незалежний характер, не боявся заперечувати панам управителям. Може через це його постійно переводили з одного маєтку до іншого. Вже через три роки після народження Томаша родина переїхала до Мутеніц, тоді знову до Годоніна, тоді до Чейковіц, потім до Чейча. Але всі ті села лежали в тій самій Моравській Словаччині, за кілька чи кільканадцять кілометрів одне від одного.

«Батько був здібний, але простий чоловік, голова в домі була матуся», — згадував Масарик. Тереза Масарикова (в дівочтві Кропачкова) побачила замолоду досить світу і побувала в найдобрішому товаристві — кілька років була кухаркою в Годоніні, покоївкою у Відні. Її рідне село Густопеча було цілком онімечене, отож говорила і читала вона виключно німецькою. Лише в глибокій старості, коли всі її сини (а Масарик мав двох молодших братів) стали видатними діячами чеського національного руху, вона при зустрічах почала відповідати їм поганою словацькою мовою. Але читати чеською чи словацькою так ніколи й не навчилася і до самої смерті користувалася своїм німецьким молитовником, який Масарик пам'ятав ще з раннього дитинства — як першу книжку, побачену в своєму житті. За часів дитинства майбутнього безкомпромісного борця з пангерманізмом в домі безроздільно панувала німецька мова — тільки нею розмовляла мати, нею ж намагався відповідати їй батько, який, утім, постійно збивався на словацьку. Німецькою змалечку розмовляв удома й Томаш, а словацькою — лише з хлопцями на вулиці. «Такий собі сільський хлопець дев'яти років має купу роботи, — згадував через 75 років президент республіки, повільно оклигаючи після важкого інсульту. — Тільки порахуйте: мусить уміти свистіти губами, крізь зуби, запхавши до рота один палець, два пальці, в кулак; потім на два

способи лускати пальцями. Мусить уміти стояти на голові, ходити на руках, крутитися колесом та добре втікати, це головне... Далі мусить уміти стріляти з лука, з рогатки, добре влучати каменем, їздити верхи, вміти вилізти на кожне дерево, ловити рибу, плавати, розкладати багаття в лісі, кататися на ковзанах та санчатах, ходити на ходулях. Розуміється, перед тим усім селянський хлопець мусить допомагати матері в хатнім господарстві і батькові в полі».

Утім, уже в шість з половиною років Томаш пішов до початкової сільської школи в Годоніні, де виявив великі здібності до навчання. Вчитель порадив батькам віддати хлопця до середньої школи, з тим, щоб потім він міг скінчити учительську семінарію. 1861 року батьки з дозволу «панства» послали Томаша до німецької реальної школи в Густопечі, яку він скінчив 1863 року. Батьки тоді знову жили в Годоніні і Масарик повернувся до них — ходив до місцевої школи, допомагав учителеві вчити малечу, сам учився музики, багато читав і думав над прочитаним. Проте до учительської семінарії можна було вступити лише маючи 16 років, а Томашеві було 14. Чекати було задовго і мати відвезла сина до Відня, де улаштувала його учнем до слюсаря.

Розвинутому не по роках та дуже серйозному хлопцеві було не до смаку виконувати учнівські обов'язки — допомагати жінці майстра в хатньому господарстві, роздувати міхи або механічно відливати підковки. Одначе все це Томаш терпляче зносив, а вночі, коли його товариші спали, перечитував свої улюблені книжки, привезені з дому. «Мабуть, я ще довше б це витримав, — згадував Масарик, — але один співучень украв і продав мої книжки. І мені стало так сумно, що я втік додому, до Чейча. Особливо тяжко мені було без атласу, яким я щовечора “мандрував” цілим світом».

Батьки не втратили надії прилаштувати свого сина до ремесла — віддали його в науку до сільського коваля. Майбутній президент був ковальчуком близько року. Але навіть через 35 років, коли зустрічався в Ясній Полянці з Левом Толстим, російський письменник весь час поглядав на Масарикові руки, а тоді спитав, чи не був він колись робітником, ковалем?

Село Чейч було мішане — чесько-словацьке. І парубки та підлітки двох «братніх» народів постійно билися між собою, «куток на куток». Томаш уважав за свій обов'язок брати участь у цих бій-

ках на боці словаків: «Коли мені було 15 років, я постійно носив із собою кривий словацький ніж, — згадує він. — І то добре, що нікого не зарівав».

Вирішальну роль у житті Масарика відіграв тоді сільський священник Франц Сатора. Попри тридцятирічну різницю у віці, він заприятелював із хлопцем, давав йому читати книжки, навчав його латини і зрештою переконав Масарикових батьків, що Томаш мусять учитися далі. За допомогою Сатори Масарик екстерном склав іспити за перший клас гімназії і 1865 року, п'ятнадцятирічним пішов до другого класу німецької гімназії у місті Брно.

У гімназії Масарик учився на «відмінно», і був звільнений від плати за навчання. Але батьки не прислали йому ані шеляга, тому з першого ж місяця перебування у Брно він змушений був заробляти собі на квартиру та проживання. І він давав приватні уроки панським дітям, зокрема сину брненського поліцмейстера Антона Ле Монье. Поліцмейстер визнав вплив юного репетитора (тільки на чотири роки старшого за вихованця) на свого ледачого і розбещеного сина настільки благодотворним, що запросив гімназиста-третьокласника на посаду домашнього учителя в свою родину. Без відриву від навчання. Відтак уже через два роки в Брно Томаш утримував не лише себе, а й молодшого брата, якого він теж «витагнув» до гімназії з села.

«Ніхто так і не зрозумів, — згадує один із Масарикових однокашників, — як сталося, що цей селяк-переросток уже в третьому чи четвертому класі став беззаперечним авторитетом для всіх гімназистів-чехів, аж до восьмого класу включно. З ним радилися, на його суд виносили конфлікти між собою».

У гімназії Масарикове прізвище записали Масаржік. Саме так воно мало б звучати, якби він був не словаком, а чехом. А позаяк «Масаржік» не мав жодних документів, то писати його прізвище правильно педагоги відмовилися. Томаш не полінувався з'їздити до Годоніна, де його родина вже давно не жила, і здобути виписку з церковних книг, з тим, щоб відновити словацьке звучання свого прізвища. Втім, це був, мабуть, останній «словацький» жест у його житті. Саме в цей час Масарик почав цікавитися національними відносинами й усвідомив себе не просто підданим Габсбургів, а чехом. І потім до самої смерті він вважав словаків лише гілкою чеської нації, а свою рідну мову — діалектом чеської. Саме Маса-

рик через кілька десятиріч придумав спільноту «чехословаків», до складу якої в незалежній Чехословаччині записували і чехів, і словаків.

Брненську гімназію Масарик так і не закінчив. Протягом усього життя він був глибоко віруючою людиною і шукав свої шляхи до Бога. 1869 року в 19-річного гімназиста виникли ідейні розходження з католицькою церквою (зрештою цей процес завершився через дев'ять років його формальним переходом у протестантство, що аж ніяк не сприяло кар'єрі в «католицькій» імперії Габсбургів). З огляду на величезний вплив, яким Масарик користувався серед учнів, директор гімназії спробував переконати його, що доки учитись, він мусить для загального спокою ходити до церкви, сповідатися тощо, хоча, звичайно, жодна інтелігентна людина не може до того всього ставитися серйозно. Мовляв, і сам директор не вірить у ці попівські штучки, але з огляду на службові обов'язки... Масарик усе те уважно вислухав, а тоді спокійно сказав: «Але ж той, хто поводитьсь всупереч своїм переконанням, є шахраєм і нікчемою». «Педагог» кинувся на свого вихованця з кулаками. Масарик вихопив з печі коцюбу і з вигуком «Не займайте!» замахнувся на директора.

Вчена рада гімназії «порадила» йому навчатися десь у іншому місті.

Як Томаш став Томашем-Гаррігом і виграв «рукописну війну»

Ле Монье, який з Брно пішов на підвищення до Відня, допоміг Масаріку вступити до столичної гімназії, яку він і закінчив 1872 року, двадцятидворічним. А вже через сім років Масарик став доцентом філософського факультету Віденського університету. За цей час він встиг закінчити університет — одночасно два факультети: філологічний і філософський, захистити докторську дисертацію (приблизний аналог нашої кандидатської) і навіть габілітуватися (на «наші гроші» — це стати доктором наук). Швидкість і зовнішня легкість, з якою Масарик долав сходинки наукової кар'єри, вражають.

Але ще перед цим Томаш став Томашем-Гаррігом. На честь своєї дружини Масарик узяв собі її дівоче прізвище як друге ім'я.

ЗМІСТ

Передмова до книги, яку варто читати не тільки політикам. <i>Степан Віднянський</i>	3
Томаш-Гарріг Масарик: «Нова Людина» у «новій Європі»	7
Юзеф Пілсудський: Начальник, який створив собі державу	25
Карл Маннергейм: Маршал, який переміг Сталіна	43
Мустафа-Кемаль Ататюрк: Демократ-диктатор	59
Едуард Бенеш: Президент, який двічі втратив республіку	75
Франсіско Франко: Непереможний генералісимум	93
Йосип Броз Тіто: Фундатор «іншого» соціалізму	109
Махатма Ганді: Босоногий переможець імперії	125
Давид Бен-Гуріон: Ідеаліст, який втілював свою «божевільну» мрію в життя	145
Конрад Аденауер: Батько нової Німеччини	161
Цзян Цзінго: Заворгвідділом Свердловської міськради, який очолював антирадянський режим	177
Людвіг Ергард: Будівничий соціальної ринкової економіки	197
Урго-Калева Кекконен: Селянин, що змусив чорта крутити жорна свого млина	213

Янош Кадар: Творець «гуляш-комунізму»	229
Голда Меїр: Киянка, яка стала міфом	245
Алексей Косигін: Нереалізована альтернатива застою	261
Лі Куан Ю: Лідер, який на маленькому острові створив велику націю	275
Александр Дубчек: Партійний функціонер, який спробував дати соціалізму «людське обличчя»	293
Віллі Брандт: Політик, який став великим... схиливши коліна	311
Августо Піночет: Генерал, який одягнув на націю «залізні штани»	327
Заїд бін Султан Аль Нахаян: Монарх, який став президентом квітучої федерації	343
Маргарет Тетчер: «Залізна леді», яка створила свій власний «изм»	357
Джimmy Картер: Християнин, який спростував аксіому: «Політика та мораль — то несумісні речі»	373
Іван-Павло Великий: Пастир, який навчив свою паству не боятися	389
Рональд Рейган: Переможець у холодній війні	405
Хуан-Карлос I: Король, який зруйнував «батьківську» диктатуру	421
Вацлав Гавел: Інтелектуал, який поконав Абсурдистан	437
Лех Валенса: Робітник, який переміг червоного дракона	455
Гельмут Коль: Реставратор німецької єдності	473
Нельсон Мандела: Людина, яка поєднала чорне з білим	481
Основна використана література	494